

BESTAAT ER EEN RECHT OP ONTWIKKELING ?

Brian Barry¹

SUMMARY- *Is there a right to development?* - In 1986, the General Assembly of the United Nations adopted the Declaration on the Right to Development. This essay investigates the right to development in a familiar context: the claims poor countries may have on rich ones for support in their development. The essay starts off examining the concept of rights - particularly, group rights - as it emerges in United Nations discourse. It will be argued that the right to development is of an irreducibly collective nature, but at the same time that this collective format precludes such a right having universal application. If minimal conditions for a decent life are of crucial importance in the context of human rights, a collective rights interpretation challenges the idea of a universal right to development. An alternative route is suggested, arguing for the need for a cosmopolitan conception of intergenerational global justice. Such an account resists any unconditional right to development, while drawing attention to an increasing need for globally (re)distributing advantages and responsibilities.

1. Het statuut van het internationaal recht

Het is algemeen bekend dat er volgens John Austin niet zoiets als internationaal recht bestond, omdat het niet beantwoordde aan zijn bepaling van recht als een bevel dat wordt uitgevaardigd door een soeverein en wordt ondersteund door sancties. Niettemin herinnert Herbert Hart ons eraan in *The concept of law* dat zijn leermeester Bentham 'de uitvinder (is) van de uitdrukking 'internationaal recht', die hij verdedigde door te stellen dat zij 'voldoende analoog' was aan het gemeentelijk recht'.² Tot ontzetting van mijn toehoorders - en ongetwijfeld tot opluchting van anderen - zal ik ervan uitgaan dat de anti-Austinianen de beste argumenten hebben. Dat laat nog alle gebruikelijke vragen over de bronnen van het internationaal recht open. Daar ik de bedoeling heb om mij te concentreren op de United Nations Declaration on the Right to Development, aangenomen door de Algemene Vergadering in 1986, moet ik iets over dit recht vertellen.³

Toen hij dit schreef in 1961, argumenteerde Hart dat, hoewel het internationaal recht voldoende gemeenschappelijke kenmerken heeft met het gemeentelijke recht om als recht te worden beschouwd, het toch het cruciale kenmerk ontbeerde van een eenheid te zijn van primaire en secundaire regels: het was

---

1 De auteur is hoogleraar politieke filosofie aan de London School of Economics en hoofdredacteur van *Ethics*. Onderhavige tekst werd als John Austin lezing uitgesproken aan de University of Reading op 2 april 1998, tijdens de 25th Annual Conference of the UK Association for Legal and Social Philosophy.

2 Hart H.L.A. (1994), *The concept of law*, Clarendon Press, Oxford, (1961), 237

3 Declaration on the Right to Development, Algemene Vergadering, Resolutie 41/128, 1986. Ingekorte tekst op pp. 1124-6 in Steiner H.J. & Alston P. (eds.) (1996), *International human rights in context: law, politics, morals*, Clarendon Press, Oxford

eenvoudig een verzameling primaire regels. Niettemin besloot hij dat het internationaal recht zich 'misschien' in een 'overgangsfase' bevond in de richting van 'een fundamentele erkenningsregel' en dat dit het 'qua structuur dichter bij het gemeentelijk systeem zou brengen'.⁴ Het lijkt erop dat, bijna veertig jaar later, goede argumenten kunnen worden gevonden om te stellen dat die overgang is gebeurd en dat de Verenigde Naties zelf, in ieder geval onder zekere voorwaarden, een gezaghebbende bron van internationaal recht vormt, dat staten bindt zonder dat ze daartoe enig relevant verdrag moeten ondertekenen. Indien dit het geval is dan neemt thans de Verenigde Naties een positie in die vergelijkbaar is met die van een staat in een gemeentelijk systeem.

Een vrij rechtstreeks argument is hier dat het Charter van de Verenigde Naties wordt onderschreven door alle staten als een voorwaarde tot lidmaatschap en dat de Algemene Vergadering daarvan de implicaties kan verduidelijken. 'Verwonderlijk als het mag lijken', schrijft Oscar Schachter, 'werd het gezag van de Algemene Vergadering om dergelijke declaratieve resoluties uit te vaardigen, vanaf het begin erkend. Tijdens haar eerste bijeenkomst in 1946 besprak de Vergadering de Principes van Nuremberg en 'bevestigde' ze in een unanieme resolutie. In een andere resolutie die werd aangenomen tijdens dezelfde bijeenkomst werd genocide als een misdaad van internationaal recht beschouwd. Ook hier was de stemming unaniem... De Algemene Vergadering interpreteerde tevens het Charter en paste het toe in bijzondere gevallen, waarbij zeker gedrag als onwettelijk werd gekwalificeerd. De resolutie waarin Zuid Afrika werd veroordeeld omwille van de apartheid en haar bestuur over Zuid-west Afrika, valt hieronder. De bevoegdheid van de Vergadering om dit te doen...werd niet in vraag gesteld'.⁵

Valt de Verklaring over het Recht op Ontwikkeling binnen de grenzen van het Charter? De preambule verwijst naar 'de doelstellingen en beginselen van het Charter' maar preciseert die verwijzing niet. Misschien is het beste argument nog dat wat door vele verdedigers van het 'recht op ontwikkeling' wordt naar voor geschoven, namelijk dat het een noodzakelijk middel is voor 'de volledige verwerkelijking van het recht van de volkeren op zelfbepaling', een claim die wordt gemaakt in artikel 1 (2) van de Verklaring. Artikel 1 (2) van het Charter verwijst naar 'het beginsel van...de zelfbepaling van de volkeren'. Het verband is zeker zolang de claim dat het recht op ontwikkeling eruit volgt wordt aanvaard. Abstractie gemaakt van de algemeen bekende problemen betreffende de interpretatie van het beginsel van zelfbepaling door de Verenigde Naties (waarover verder meer), lijkt het me plausibel te argumenteren dat deze verdere stap een stap te ver is.

Dat is nochtans niet beslissend omdat we bereid kunnen zijn geloof te hechten aan 'een declaratoire resolutie die beweert het recht onafhankelijk van eender wel charter af te kondigen'. Schachter suggereert dat : 'Wanneer alle staten in de Verenigde Naties verklaren dat een...norm wettelijk bindend is,

---

4 Hart H.L.A., op. cit., 236

5 Schachter O., *International law in theory and practice*, citaat in Steiner & Alston (eds.) (1996), op. cit., 134-135

wordt het moeilijk dit besluit af te wijzen als *ultra vires* of om het te herleiden tot een aanbeveling omdat ze werd genomen door de Algemene Vergadering. Feit is dat de verklaring bedoelt de *opinio juris communis* uit te drukken, en niet een loutere aanbeveling...⁶ Dat biedt echter niet veel soelaas voor de Verklaring over het Recht op Ontwikkeling omdat ze niet unaniem werd goedgekeurd: de Verenigde Staten stemden tegen en acht landen onthielden zich, waaronder Groot Britannie, West Duitsland (zoals het toen nog heette), Israël en Japan plus alle Scandinavische landen met uitzondering van Noorwegen.⁷ Bovendien is de werkgroep die werd geïnstalleerd door de Commissie Mensenrechten in 1993 om 'het concept te verduidelijken en operationeel te maken' er niet in geslaagd om ergens te geraken, door gebrek aan consensus.⁸ Indien we hieraan nog de afwezigheid van beslissingen op internationale fora toevoegen die zijn gebaseerd op de Verklaring, dan lijkt het vrij veilig te stellen dat er internationaalrechtelijk gezien geen recht op ontwikkeling bestaat.

Dit is echter hier niet mijn eerste bekommernis. Als een politiek filosoof eerder dan als een specialist in het internationaal recht ben ik meer geïnteresseerd in de vraag of er zoiets als een recht op ontwikkeling zou moeten bestaan. Daartoe zal ik als volgt tewerkgaan. Eerst zal ik iets zeggen over de rol die het rechtenconcept speelt in het vertoog van de Verenigde Naties. Vervolgens zal ik antwoorden op recente kritieken op rechten in het algemeen, en verder argumenteren dat rechten, om meerdere redenen, geen bruikbare of plausibele manier zijn om de aanspraken die arme landen maken op rijke landen te formuleren. Integendeel, wat is vereist, is een cosmopolitische opvatting van intergenerationele globale rechtvaardigheid.

2. Individuele en groepsrechten

Rechten zijn de *lingua franca* van de Verenigde Naties. Virtueel alle Verklaringen en Overeenkomsten van de Verenigde Naties volgen het patroon van het uitroepen van rechten - rechten, zo kan eraan worden toegevoegd, van een erg heterogene soort. Er bestaan heel wat voorstellen om hen onder te verdelen, maar voor mijn doelstellingen is de meest bruikbare scheidslijn die tussen individuele en groepsrechten. Om voortgang te boeken moet ik echter een vrij dogmatische positie innemen in kwesties die al heel wat inkt hebben laten vloeien. Ter mijner verdediging merk ik op dat een goed deel van het debat me als behoorlijk onvruchtbaar voorkomt.

Individuele rechten zijn rechten die door individuen kunnen worden gevorderd, voornamelijk tegenover overheden - het recht om niet 'vermist', gefolterd of veroordeeld te worden zonder een eerlijk proces, bijvoorbeeld. Sommige individuele rechten kunnen een vereniging met anderen vereisen om effectief te

---

6 *ibid.*, 135

7 Zie Carty A., 'The third world claim to economic self-determination: economic rights of peoples: theoretical aspects', in Chowdhury S.R., Denters E.M.G. & de Waart P.J.J.M. (1992), *The right to development in international law*, Martinus Nijhoff, Dordrecht, 59

8 Steiner & Alston (eds.) (1996), *op. cit.*, 112

zijn. Zo maken de meeste godsdiensten van bepaalde geloofsacten collectieve handelingen. Maar het recht op vrijheid van godsdienst blijft niettemin een individueel recht. Dat contrasteert met onherleidbaar collectieve rechten, dat wil zeggen rechten die men redelijkerwijs niet kan toeschrijven aan iets anders behalve een groep. Zo is uiteraard het (terecht erkende) recht van een staat, om vertegenwoordigd te zijn in de Verenigde Naties, zonder betwisting een recht dat slechts aan staten kan worden toegekend. In dezelfde zin is het recht van staten om niet te worden onderworpen aan agressieve oorlogsvoering door andere staten eveneens een recht dat noodzakelijkerwijs staten veronderstelt.

Er zijn ook rechten die worden toegeschreven aan 'volkeren' en die eveneens noodzakelijkerwijs slechts collectief kunnen gelden. Dat betekent niet dat ontkend wordt dat er door of voor een individu geen objecties kunnen worden gemaakt tegen een bepaalde praktijk. Maar de praktijk waartegen men zich keert moet er dan een zijn die het individu raakt in zijn of haar hoedanigheid van groepslid. Zo wordt de misdaad van genocide gedefinieerd als 'daden die begaan worden met de bedoeling om - geheel of ten dele - een nationale, etnische, raciale of religieuze groep te vernietigen'. Een van deze daden bestaat natuurlijk uit het 'doden van leden van de groep', maar slechts wanneer dit deel uitmaakt van het genocidale plan: 'de moord van een enkel individu kan worden omschreven als genocide indien het deel uitmaakt van een reeks handelingen die erop gericht zijn om de vernietiging van de groep waartoe het slachtoffer behoort te bereiken'.⁹

Een ander noodzakelijkerwijs collectief recht is het recht op zelfbepaling. Dit wordt verondersteld een recht van 'volkeren' te zijn, maar het is algemeen bekend dat 'volkeren' op een erg étatistische manier worden opgevat, zodat ze de inwoners zijn van een zekere voorafbestaande politieke entiteit, zoals (vooral zoals) kolonies. Zelfs waar de Verenigde Naties betrokken waren bij het ontbinden van een staat, zoals in het voormalige Joegoeslavië, benadrukte het een sub-statelijk étatisme, waarbij de mogelijkheid werd uitgesloten om veranderingen aan te brengen in de territoriale grenzen zonder de instemming van de betrokken regeringen zoals die van Servië of Kroatië. Daar valt heel wat tegen in te brengen. De sub-statelijke uitbreiding is bijzonder aanstootgevend omdat zij staten confronteert met perverse stimuli. (zou een Italiaans wetgever even bereid zijn als ze dat was in het Joegoeslavische geval om een autonome provincie van Alto Adige uit het land te tillen omwille van zijn overwegend Duits sprekende bevolking, indien het zich had gerealiseerd dat ze aldus een *prima facie* grondslag voor afscheiding creëerde?). Veronderstel echter dat 'volkeren' eerder moeten begrepen worden in termen van groepen die als de potentiële slachtoffers van een genocide kunnen worden aangewezen. Het zou nog waar moeten zijn dat zelf-bepaling een collectief recht is, indien het überhaupt een recht is. Want het 'zelf' in 'zelfbepaling' kan geen afzonderlijk individu zijn. Iedere aanspraak die een individu kan maken moet er een zijn voor het 'volk' waartoe het of zij behoort opdat hij als een uitoefening van het recht op zelfbepaling zou gelden.

---

⁹ Phillips A. & Rosas A. (1995), *Universal minority rights*, Abo Akademie University Institute for Human Rights, Turko/Abo & London, 159-164

Het recht op ontwikkeling is, naar ik meen, ook van dergelijk onherleidbare collectieve aard. De terminologie in de Verklaring van het Recht op Ontwikkeling probeert dit halfslachtig karakter te verdoezelen door het te verbinden aan het vertoog over mensenrechten dat in individuele termen is gesteld. Aldus luidt art. 1 (1) als volgt: 'Het recht op ontwikkeling is een onvervreemdbaar mensenrecht op grond waarvan ieder menselijk persoon en alle volkeren recht hebben om te participeren aan, bij te dragen tot en te genieten van de economische, sociale, culturele en politieke ontwikkeling, waarin alle mensenrechten en fundamentele vrijheden volledig kunnen worden gerealiseerd'. Maar de notie van een individueel recht op ontwikkeling is beslist flinterdun hier. Net zoals het doden van een persoon slechts een daad van genocide wordt in een ruimere context, kan een individu slechts klagen over de aantasting van zijn recht op ontwikkeling door te wijzen op de nadelen die hij met anderen deelt. Art. 2 (2) karakteriseert het recht meer scherpzinniger door te stellen dat eenieder de verantwoordelijkheid heeft om 'een aangepaste politieke, sociale en economische ordening voor ontwikkeling te bevorderen en te beschermen'.

Een andere manier om tot eenzelfde besluit te komen is door terug te keren naar een punt dat reeds werd aangestipt in verband met het recht op zelfbepaling. Art. 1 (2) luidt als volgt: 'Het mensenrecht op ontwikkeling houdt tevens de volledige verwerkelijking in van het recht der volkeren op zelfbepaling, wat, binnen de relevante voorzieningen van beide Internationale Verdragen over de Mensenrechten, ook de uitoefening van hun onvervreemdbaar recht op volledige soevereiniteit inhoudt op al hun natuurlijke rijkdommen en hulpbronnen. Wat men ook moge denken van deze aanspraken, ze zijn onweerlegbaar collectief van aard: het zijn rechten van 'volkeren' (in de praktijk, natuurlijk, staten) op zelfbepaling in een strengere vorm dan die van de formele soevereiniteit, en op collectieve controle over de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen. De etatistische inhoud van het recht op ontwikkeling wordt inderdaad expliciet gemaakt in artikel 3 dat stelt: 'Staten hebben de primaire verantwoordelijkheid voor de creatie van nationale en internationale voorwaarden die gunstig zijn voor de verwerkelijking van het recht op ontwikkeling.'

Om terechte kritiek te voorkomen moet ik eraan toevoegen dat niet alle rechten netjes in de individuele of de collectieve categorie vallen onder te brengen. Er zijn ongetwijfeld grensgevallen, waarvan de meest belangrijke me de rechten van minderheden lijkt. Nochtans geloof ik niet dat het onverschillig is hoe dergelijke rechten worden uitgedrukt. Het is niet zo dat dezelfde inhoud verschijnt uit beide manieren om rechten te formuleren. Er is veeleer sprake van elkaar bestrijdende opvattingen over wat de inzet van dergelijke rechten is en het verschil heeft potentieel belangrijke implicaties.

Zo is de titel van de Verklaring die op minderheden betrekking heeft individualistisch: ze betreft 'de rechten van personen die tot een nationale of etnische, religieuze of linguïstische minderheid behoren'. En het grootste deel van de tekst is geformuleerd in termen van de rechten van 'personen toebehorend aan' deze minderheden. Nochtans plaatst de Verklaring in zijn geheel individuele en collectieve versies haaks op elkaar, zodat artikel 1 als volgt luidt: 'Staten behoren het bestaan en de identiteit van nationale of etnische,

culturele, religieuze en linguïstische gemeenschappen te beschermen binnen hun grondgebied en behoren voorwaarden te bevorderen voor de ontplooiing van die identiteit.¹⁰ Het is van belang aan te stippen dat deze vreemde clause pas tot stand kwam bij de laatste ronde over het ontwerp: de tekst die werd aanvaard door de werkgroep bij een eerste lezing behield de optie om, zoals in de andere artikelen, ofwel te verwijzen naar minderheden of naar individuen die tot deze minderheden behoorden.¹¹

Maakt dit een verschil uit? Ik meen van wel. Neem een van de meest bekende gevallen die onder artikel 27 van het International Verdrag voor Burgerlijke en Politieke Rechten ressorteerde. Dit artikel is in individualistische termen gesteld: 'personen die toebehoren aan... minderheden mag het recht niet worden ontzegd om, in gemeenschap met andere leden van de groep, hun cultuur te beleven, hun religie te beoefenen en ernaar te leven of hun eigen taal te gebruiken.'¹² Sandra Lovelace was 'geboren en geregistreerd als een Malisetisch Indiaan' in Canada en verloor haar lidmaatschap in de groep toen ze een niet-Indiaan huwde.¹³ Op het ogenblik waarop zij haar zaak voorlegde aan de Commissie Mensenrechten was zij 'teruggekeerd naar het reservaat met haar kinderen' maar was zij slechts in staat 'te blijven omdat dissidente leden van de stam die haar steunden bedreigd hadden fysiek geweld te gebruiken om haar te verdedigen indien de autoriteiten zouden proberen haar te verwijderen.'¹⁴ Sandra Lovelace won haar zaak, maar indien de betrokken rechten in collectieve termen zouden zijn geïnterpreteerd, dan zou mijns inziens de uitkomst heel wat twijfelachtiger zijn geweest. Zoals de zaak nu voorlag was zij in staat om tegen de groepsraad in te stellen dat haar het recht werd ontnomen haar cultuur als een Malisetisch Indiaan te beleven. Maar indien het recht zou zijn geformuleerd zoals in artikel 1 (1) van de Verklaring, dan zou de Canadese overheid zeker een heel wat sterker argument hebben gehad om te stellen dat, door de groepsraad te ondersteunen, zij de plicht vervulde die op staten rustte door de Verklaring om 'het bestaan en... de identiteit van minderheden... te beschermen... en... de voorwaarden voor het ontplooiën van die identiteit te bevorderen'.

3. Ter verdediging van rechten

Voor zover ik weet werd, toen de honderste verjaardag van de Franse revolutie er aankwam in 1879, op (uiteraard) enkele betreurenswaardige excessen na, algemeen aanvaard dat zij, in termen van '1066 en al de rest', een goede zaak was geweest. In 1979 leek het oordeel al heel wat meer verdeeld en in de daaropvolgende twee decaden werd de reactie tegen vrijheid, gelijkheid en wereldse rationaliteit versterkt. Dit gaat hand in hand met een diepgaand

---

10 Phillips A. & Rosas A. (1995), *Universal Minority Rights*, Abo Akademie University Institute for Human Rights, Turko/Abo & London, pp. 159-164

11 *ibidem*, 190

12 *ibidem*, 233

13 *ibidem*, 243

14 *ibidem*, 243

scepticisme omtrent de waarde van rechten in het algemeen en van universele mensenrechten in het bijzonder.

In Groot Brittannië vormt het laatste eindje van het Amerikaanse zogenaamde communitarisme a la Etzioni een goddeloze (of, helaas, een goddelijke) alliantie met een vorm van christelijk socialisme waarin het socialistische element werd verwijderd. Zoals Ian Bell onlangs schreef in *The Observer*: 'The whiff of the Sunday School is everywhere. It radiates from Harriet Harman as she strokes the wash'n'work hair of all those lovely industrious 'mums' (no more Listen with Non-Working Mother for you, children). It informs the muscular Christian platitudes in Mr Field's Green Paper. It is the phlogiston in Tony Blair's burning ambition to make us decent and pleasant at last... We should not misunderstand the moral dimension of the Blairite project. It has a particular nature, a conservative cast. A taste for a little safe-but-groovy music aside, it shares the Tory distaste for the Sixties, for their sexual liberties, for the personal freedoms which ensnared even the son of the impeccably moral Jack Straw. There is a specific spooky moral imperative to government now.'¹⁵

De gezamenlijke code is dat rechten uit de hand zijn gelopen en moeten worden in evenwicht gebracht door verantwoordelijkheden. Inderdaad: alle rechten die worden gehekelde impliceren overeenkomstige plichten: zij zijn niet wat men gebruikelijk vrijheidsrechten noemt. De werkelijke klacht tegen zo vele sociale en economische rechten is dat de overeenkomstige plichten bij de overheden liggen en via hen bij de rijken en machtigen. Wanneer we bijvoorbeeld het recht op een menswaardige levensstandaard (zeg maar de helft van het gemiddelde inkomen) veronderstellen, dan legt dit vrij strikte plichten op aan diegenen met hoge inkomens om belastingen te betalen zodat daarin kan worden voorzien. Wanneer we menen dat er een recht op arbeid bestaat dan richt dit de aandacht weg van de zogeheten 'tewerkstellingskansen' (waarbij de plicht om werk te vinden op de potentiële werknemer rust) in de richting van de plicht van de werkgevers om het mogelijk te maken voor mensen (zoals gehandicapten of mensen die jonge kinderen moeten verzorgen) om te werken en wordt aldus de aandacht gericht op aandeelhouders opdat zij zouden aanvaarden vrede te nemen met lagere winsten in het algemeen belang en wordt de overheid in de rol geduwd van een werkgever als laatste redmiddel.

Mijns inziens zou men, in plaats van te spreken over een evenwicht tussen rechten en verantwoordelijkheden - wat in wezen neerkomt op het ontkennen dat er sociale en economische rechten van burgers bestaan - beter spreken over een evenwicht tussen *voordelen* en verantwoordelijkheden. Met andere woorden: diegenen die het bijzonder goed doen onder de geldende regels - diegenen met een geërfd vermogen of met hoge inkomsten, aandeelhouders enz. - zouden hun goed fortuin (waarvan ze slechts genieten omdat de overheid de regels afdwingt) moeten vergoeden door grotere verantwoordelijkheden te aanvaarden tegenover de rest van de samenleving.

Op het internationale forum bestaat er een gelijkaardige, indien al niet nog meer onheilspellende ontwikkeling onder de vorm van een voorstel dat er,

---

15 Bell I, *The Observer*, 29 March 1998, 26

parallel aan de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens ook een Universele Verklaring voor de Plichten van de Mens zou moeten komen. Er bestaat een project hieromtrent dat loopt bij de Philosophy and Ethics Division van de UNESCO. Sinds ik de groep ben gaan vervoegen tijdens haar meest recente bijeenkomst (in december 1997), ben ik verheugd te kunnen stellen dat dit tot niets zal leiden. Ik heb zeker mijn best gedaan om daartoe bij te dragen. Nochtans heeft Hans Küng zijn onvermoeibare best gedaan om het ontwerp van verklaring te promoten. Sinds hij bot ving in onze groep (en ons meteen verliet toen dit duidelijk werd) hoopt hij er nog op om het ontwerp voor de Verenigde Naties te brengen langs een vrij zonderlinge verzameling van eerste-ministers en presidenten die zich de InterActional Council noemen (een van die afstotelijke woorden met een hoofdletter in het midden zoals HarperCollins). Die groep van 'ooit-iemand-geweests', die in haar midden ook Lee Kuan Yew telt, heeft Küngs ontwerp ondersteund en mij werd te verstaan gegeven dat dit ertoe zou bijdragen om het op de weg naar de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties te helpen.

Het lijkt me een goed algemeen beginsel om alles wat door Lee Kuan Yew wordt ondersteund tegen te werken. Of dit nu werkelijk waar is of niet in het algemeen, in dit geval is dit zeker zo. De Preamble roept de gebruikelijke litanie in: 'de exclusieve nadruk op rechten kan resulteren in conflicten, verdeeldheid en eindeloze disputen en het verwaarlozen van menselijke verantwoordelijkheden kan leiden tot wetteloosheid en chaos'. Dit is de authentieke Lee Kuan Yew stijl en waar de Verklaring ook afdaalt van het niveau van het zuivere gewauwel (dat is niet vaak het geval) bevordert zij de agenda van het autoritarisme. Zo zegt artikel 14 dat de 'media-vrijheid' moet worden gebruikt met 'verantwoordelijkheid en discretie' en dat er een 'bijzondere verantwoordelijkheid is voor accurate en waarheidsgetrouwe verslaggeving'. Niemand kan natuurlijk loochenen dat de waarheid beter is dan de leugen maar wie zal uitmaken wat wat is? Wat dit artikel in de praktijk doet, en ongetwijfeld bedoeld is om te doen, is om mee te heulen met autoritaire régimes, zoals die in Singapore, Maleisië en Indonesië, waar journalisten die schuldig worden geacht aan 'onverantwoordelijke verslaggeving' (zoals dit door de staat wordt gedefinieerd) in de gevangenis belanden. De reden om een Verklaring van Rechten en geen Verklaring van Plichten te hebben is precies omdat overheden geen aanmoediging nodig hebben om plichten op te leggen: dat is überhaupt hun métier. Waar ze het moeilijk mee hebben is om rechten te aanvaarden en daarom is er internationale druk vereist om mensenrechten af te dwingen.

4. De grondslag van rechten

Waar komen rechten vandaan? Er bestaat een juridisch, zij het betwist, antwoord op deze vraag: een internationaal erkend recht bestaat indien het deel uitmaakt van het gewoonterecht en dit gewoonterecht kan (misschien nogal vreemd) worden toegevoegd aan de verklaringen van de Verenigde Naties (vooral indien die bij unanimité werden aangenomen), misschien zelfs aan overeenkomsten (indien die door zovelen werden ondertekend dat zij een

nomatieve druk zetten op de niet-ondertekenaars) zolang als voldoende gerechtelijke en quasi-gerechtelijke organen hen verwelkomen. Maar dat laat de filosofische vraag nog open: wat ligt er achter hen? Hoe argumenteren we ten voordele van rechten?

Vanuit filosofisch gezichtspunt is het verkondigen van een recht een vorm van justificatie die alle voordelen heeft van diefstal over eerlijke arbeid. Peter Jones heeft deze tegenwerping tegen rechten als volgt samengevat: 'Mensen hebben de neiging om gewoonweg rechten te verkondigen, alsof er niets dient te worden gezegd ter justificatie daarvan. Disputen die in termen van rechten worden gevoerd leveren ons weinig meer op dan beweringen en tegenbeweringen... De retoriek van rechten blijkt meer te kunnen doen om ons begrip van morele en politieke kwesties te hinderen dan om ons daarbij te helpen.'¹⁶

Rechten zijn een conclusie, geen premisse. Maar dat betekent niet dat de premissen noodzakelijkerwijs ongrijpbaar zijn. Rosalyn Higgins, een oud-collega aan de London School of Economics die thans rechter is aan het Internationaal Hof van Justitie, verdedigde mensenrechten welbespraakt en ik kan niets beters doen dan haar hier citeren. Zij wijst erop dat het argument van de cultureel relativisten tegen universaliteit 'zelden wordt opgeworpen door de verdrukten, die maar al te gaarne voordeel zouden halen uit waargenomen universele standaarden. De niet-universalistische relativistische visie op mensenrechten is in werkelijkheid een erg staat-centrische visie die het oog verliest voor het feit dat mensenrechten rechten van mensen zijn die niet afhankelijk zijn van het feit dat staten of statengroepen zich anders gedragen wat betreft hun politiek, hun economisch beleid of hun cultuur. Ik geloof zeer diepgaand in de universaliteit van de menselijke geest. Waar ook wensen individuen dezelfde wezenlijke dingen: voldoende voedsel en onderdak, in staat zijn om vrijuit te spreken en om de eigen religie in vrijheid te beleven of om er in vrijheid geen religie op na te houden, de ervaring hebben dat hun persoon niet wordt bedreigd door de staat, weten dat ze niet zullen worden gefolterd of opgesloten zonder aanklacht en dat ze, indien ze verdacht worden een eerlijk proces kunnen verwachten. Ik geloof dat niets van deze verzuchtingen afhankelijk is van cultuur, religie of ontwikkelingsstadium. Ze worden even sterk gevoeld door een Afrikaans stamlid als door een Europese stadsbewoner, een inwoner van een Latijns Amerikaanse krottenwijk of een bewoner van een appartement in Manhattan.'¹⁷

Het pleidooi voor mensenrechten is, in wezen, dat hun navolging noodzakelijk is om de minimale voorwaarden voor een fatsoenlijk leven te verzekeren. Maar Hoggins' nadruk op deze rechten als noodzakelijk voor individuen werpt op een bijzonder acute manier de vraag op naar de grondslag, indien er een is, voor intrinsieke collectieve rechten. Ik ga er, zonder daarvoor te argumenteren, van uit dat collectiviteiten op zich niet een dergelijke waarde hebben. Dat wil zeggen: welke waarde collectiviteiten hebben valt zonder verlies te herleiden tot de waarde van hun bijdrage aan de levens van individuele

---

16 Jones P.(1994), *Rights*, Macmillan, London, 5

17 Higgins R., *Problems and process. International law and how we use it*, 96, geciteerd in Steiner & Alston (eds.) (1996), op. cit., 219-220

menselijke wezens. Dat maakt het uiteraard niet onmogelijk om universele collectieve rechten te justifiëren. Maar het betekent wel dat iedere justificatie een bijzonder hoge drempel zal moeten overschrijden, en dat is maar beter zo.

Ik wens de mogelijkheid niet uit te sluiten dat er justifieerbare rechten van dergelijke intrinsiek collectieve aard bestaan. Maar bij nader inzien geloof ik niet dat het mogelijk is om er een te verrechtvaardigen. Indien we vertrekken van de veronderstelling dat de enige verrechtvaardiging voor een collectief recht bestaat in zijn dienstbaarheid aan de belangen van individuen dan kunnen we geen collectief recht vinden dat deze eigenschap onveranderlijk bezit. Een collectief recht is een recht van een collectiviteit - een staat of een volk, hoe we het ook construeren - om binnen een bepaalde sfeer te handelen zoals het dat verkiest. Maar of het bezit van een dergelijk recht al of niet werkelijk individuele belangen dient is volledig afhankelijk van het gebruik dat het ervan maakt. Ik ben niet in staat om me enig collectief recht in te denken waarvan de bijdrage aan het menselijk welzijn niet op die manier afhankelijk is van wat er mee wordt gedaan. Indien dit het geval is, dan zijn er geen onvoorwaardelijke collectieve rechten, met andere woorden, geen universele collectieve rechten.

Het recht van een staat om niet te worden binnengevallen door een andere staat is een van de meest stevig verankerde rechten in na-oorlogse opvattingen van internationaal recht. En meestal is het ongetwijfeld heilzaam, vergeleken bij de alternatieven. Niettemin kan dit recht worden overtroefd door het misdrijf van genocide: aldus was India's oorlog tegen Pakistan om dit land te verjagen uit de helft van haar territorium, dat Bangladesh werd, prijzenswaardig. Dat het tegelijk de belangen van India diende doordat zijn regionale rivaal werd versnipperd doet hieraan niets af.

Een voorbeeld van een collectief recht waarvan de waarde nog meer twijfelachtig is dan dit is het recht op zelfbepaling. Er bestaat eenvoudig geen enkele a priori verwachting dat iedere daad van zelfbepaling uiteindelijk voordelig zou zijn voor alle betrokken individuen. Zij omvatten, mocht het nog nodig zijn dit te benadrukken, al diegenen die binnen het territorium van de voorgestelde staat leven, maar ook al diegenen die buiten zijn grenzen leven, met inbegrip van, onder andere, diegenen in de ruimere staat of staten waarbinnen het territorium van de voorgestelde staat gelegen is. Waar een groep met voldoende natieachtige kenmerken wordt verdrukt, kan zelfbepaling beter zijn dan de alternatieven, zelfs indien men zich geen illusies maakt over de waarschijnlijke koers die het beleid in de nieuwe staat zal varen. De Tibetanen, de Koerden, de Kosovaren en de Palestijnen zijn duidelijke actuele kandidaten hiervoor.

Anderzijds wensen sommige 'volkeren' in de eerste plaats zelfbepaling om rekeningen te vereffenen met minderheden op het territorium waarop zij aanspraak maken als hun thuisland. De ganse akelige afwikkeling van de Joegoeslavisch drama vond zijn aanvang toen de (eerst de facto en vervolgens de iure) onafhankelijke Kroatische staat ermee begon om Serven uit de politie, de administratie en zelfs uit gewone jobs te elimineren.¹⁸ Zo ook heeft de creatie van een afzonderlijke Slovaakse republiek een regering aan de macht

---

18 Glenny M. (1992), *The Death of Yugoslavia*, Penguin, Harmondsworth

gebracht die wordt gekenmerkt door een bijzonder virulent cultureel nationalisme. Zij is meteen begonnen met het uitvaardigen van harde maatregelen tegen de twintig procent etnische Hongaren, met inbegrip van pogingen om het Hongaars als taal uit de scholen te bannen, de weigering om van ambtenaren te vergen om burgers in het Hongaars te woord te staan en het op partijdige wijze afbakenen van de grenzen van lokale autoriteiten opdat er geen deelgebieden zouden zijn waarin de etnische Hongaren een meerderheid zouden vormen.

5. Het recht op ontwikkeling

Wat met het recht op ontwikkeling? Veel van de artikelen van de Verklaring zijn volstrekt niet uitzonderlijk, maar dat komt omdat ze niets van doen hebben met de notie van een collectief recht. Zo stelt art. 6 (1): 'Alle staten behoren samen te werken met het oog op het bevorderen, aanmoedigen en versterken van het universeel respect voor en de naleving van alle mensenrechten en fundamentele vrijheden voor eenieder zonder onderscheid naar ras, geslacht, taal of religie'. De andere artikelen vervolgen in dezelfde toonaard. Behalve dat hierdoor een hooggestemde toonaard wordt toegevoegd aan de ganse Verklaring, valt moeilijk in te zien wat dergelijke zaken hierin komen doen gezien ze volstrekt niets toevoegen aan bestaande en behoorlijk verankerde documenten.

Nochtans weet iedereen die niet van gisteren is perfect dat het hier allemaal niet om te doen is. De Verklaring voor het Recht op Ontwikkeling is een herwerking op een abstracter niveau van de Nieuwe Internationale Economische Orde die wordt gepromoot door de zogenaamde 'Groep van 77' en haar orgaan binnen de Verenigde Naties, UNCTAD. Geïnspireerd door het misleidend succes van OPEC kwamen de leiders van een aantal 'derde wereld' landen op de idee dat de rijke landen samen zouden moeten werken om een internationaal goederenbeleid te voeren dat erop gericht is de prijzen van grondstoffen te reguleren. Hoewel dit officieel werd voorgesteld als een manier om prijsfluctuaties uit te schakelen, zou het als een mislukking zijn opgevat indien het in werkelijkheid de prijzen niet zou hebben opgedreven, naar analogie met het wereldwijde voorbeeld van de Gemeenschappelijke Landbouw Politiek waarbij de enige alternatieven de onbeperkte aanleg van voorraden waren of het afdwingen van productie quotas op een land-per-land basis.

Onnodig te melden dat de geïndustrialiseerde landen weigerden om hieraan mee te werken, en de ganse idee mislukte. Maar haar aantrekkingskracht op de elites uit de derde wereld die de idee sponsorden is makkelijk in te zien. Mocht het hebben gefunctioneerd dan zou het landen die grote uitvoerders zijn van grondstoffen van een onvoorwaardelijk inkomen hebben voorzien boven het bestaande prijsniveau. De regeringen van relatief arme landen (hoewel niet de armste landen die globaal genomen verliezers zouden zijn) zouden aldus een grotere autonomie verwerven omdat ze minder afhankelijk zouden worden van leningen of van officiële ontwikkelingshulp.

Dat de Verklaring de lineaire telg is van de Nieuwe Internationale Economi-

sche Orde moge blijken uit artikel 2. Het eerste deel van dit artikel legt het verband met het recht op zelfbepaling. In termen van de bekende tweedeling tussen 'eerste generatie' (burgerlijke en politieke) rechten en de 'tweede generatie' (sociale en economische) rechten, wordt de Verklaring voorgesteld als het 'tweede generatie' antwoord op het 'eerste generatie' recht op politieke zelfbepaling. Dat stelt er ook de beperkingen van in het licht. Of meer of minder macht voor regeringen goed is voor individuen hangt af van wat ze met die macht doen. Tal van derde wereld regeringen zijn zuivere kleptocratieën, die er enkel op uit zijn het land uit te zuigen en zoveel mogelijk van het nationaal inkomen over te hevelen naar Zwitserse bankrekeningen. Zelfs de overige regeringen zijn doorgaans niet bereid om ernstige landhervormingen door te voeren of om de grote verschillen tussen de levensstandaard van de elites en de levensstandaard van de meerderheid aan te pakken. In de mate waarin het gevolg van de Verklaring erin zou bestaan dat deze regeringen nog meer armslag kregen zou zij duidelijk ofwel irrelevant zijn voor ofwel uitdrukkelijk vijandig staan tegenover de doelstelling om voor iedereen in de wereld fatsoenlijke levensomstandigheden te verzekeren, zoals een voldoende dieet, onderdak, drinkbaar water en sanitair, gezondheidszorg en onderwijs.

Het tweede deel van artikel 2 is een rechtstreeks overblijfsel uit het tijdperk van de NIEO waar het het soevereine recht verkondigt van iedere staat op de natuurlijke grondstoffen die zich op zijn grondgebied (met inbegrip, uiteraard van zijn territoriale wateren) bevinden. Het is duidelijk verbonden aan de notie van economische zelfbepaling doordat het terug in ieder geval die staten die over waardevolle natuurlijke grondstoffen beschikken een zekere graad van autonomie verzekert. Mijns inziens wordt die aanspraak op een collectief recht op de natuurlijke grondstoffen binnen de grenzen van een staat totaal verkeerd opgevat. Het is een laatste ademstoot van de in diskrediet gebrachte notie van de soevereine staat die veel beter zou worden vervangen door de idee dat de natuurlijke grondstoffen het erfgoed van de gehele mensheid zijn.

De implicatie van dit idee zou zijn dat de waarde die wordt verwerkt door de exploitatie van natuurlijke grondstoffen onderworpen moet zijn aan een internationale heffing die dan op dergelijke manier zou worden verdeeld dat aan iedere persoon op aarde een gelijk deel wordt verstrekt. Maar juist omdat de meeste staten zulke slechte behoeders zijn van de meerderheid van hun bevolkingen, zou het geen zin hebben om dit te doen tenzij het geld zou worden verdeeld over staten onder de voorwaarde dat het eenieder (en in het bijzonder de armsten) bereikt, het weze onder de vorm van een basis inkomen, het weze onder de vorm van publieke goederen die exclusief of proportioneel vooral de armsten bevoordelen. Het hoeft geen betoog dat die nadruk op de interne verdeling van hulpbronnen het laatste is wat derde wereld regeringen wensen, zodat dit een weinig praktisch voorstel is. Indien ooit een duidelijke meerderheid van regeringen oprecht begaan is met het welzijn van zijn burgers, dan zou nochtans een dergelijke maatregel een werkzaam instrument zijn om de anderen over de streep te trekken, daar ze verplicht zouden worden schoon schip te maken om het geld te krijgen terwijl ze tegelijk het voorwerp van economische sancties zouden uitmaken indien ze hun bijdragen aan het fonds niet zouden betalen.

Artikel 4 (2) van de Verklaring luidt als volgt: 'Aanhoudende actie is vereist om een snellere ontwikkeling van ontwikkelingslanden te bevorderen. Als aanvulling op de inspanningen van de ontwikkelingslanden is een werkzame internationale samenwerking vereist om deze landen te voorzien in aangepaste middelen en faciliteiten om hun algehele ontwikkeling aan te moedigen'. Dat is allemaal goed en wel, maar het verhult twee belangrijke kwesties die door de idee van een Recht op Ontwikkeling worden opgeworpen. De eerste is: wie heeft dit recht? De ganse verklaring is uitermate etatistisch: artikel 3 (1) stelt: 'Staten hebben de primaire verantwoordelijkheid om de nationale en internationale voorwaarden te scheppen die gunstig zijn voor de verwerking van het recht op ontwikkeling.' Maar wat indien het belangrijkste obstakel voor ontwikkeling de staat zélf is, zijn corruptie en onbekwaamheid? Dan lijkt het erop dat het recht op ontwikkeling bij de bevolking berust, tegen de regering, en dat het nuttigste wat andere staten kunnen doen erin bestaat hen te helpen om hun regering ten val te brengen.

Dat kan zelfs het enige zijn wat andere staten kunnen doen. Het is ondertussen meer dan duidelijk geworden dat bij afwezigheid van een behoorlijke overheidsadministratie en een rechtsstaat die eigendoms- en andere rechten beschermt, buitenlandse hulp geen enkel soelaas biedt. Zelfs indien we zouden stellen dat de aangewezen dragers van het 'recht op ontwikkeling' veeleer 'volkeren' zijn dan staten, kan dit recht slechts worden gevorderd door 'volkeren' die voldoende ontwikkeling wensen om andere aspiraties op te geven. Hobbes stelde dat de angst voor een gewelddadige dood het hoogste motief was bij menselijke wezens. Als een algemene stelling is dit duidelijk onjuist. Miljoenen mensen hebben bewezen dat zij eerder religieuze of nationale collectieve doelstellingen nastreven dan in vrede en welvaart te leven.

Het is een harde maar onafwendbare waarheid dat mensen geen aanspraken op anderen kunnen maken voor economische hulp, indien zij zelf welvaart minder belangrijk vinden dan het uitvechten van geschillen met andere etnische groepen, met dwang een bepaalde interpretatie van een religie opleggen aan de ganse samenleving, ten strijde trekken tegen andere landen omwille van grensgeschillen enz. Er is, met andere woorden, een geheel aan instellingen en motivaties vereist die fundamenteel zijn voor economische ontwikkeling. Indien zij afwezig zijn kan er ook geen economische ontwikkeling zijn en is er van een recht daarop geen sprake. Men kan nog de zaak verdedigen van de humanitaire hulp, maar die moet scherp onderscheiden worden van ontwikkelingshulp, daar zij niet bijdraagt tot economische zelfvoorziening en die zelfs vooral ondermijnt. Zelfs dan bestaat er geen plicht om hulp te bieden zolang de voorwaarden niet zijn vervuld opdat die hulp zijn doel zou bereiken.¹⁹ Een paar weken terug las ik het verslag van een internationale hulpverlener in Ruanda, die kloeg over 'medelijden moeheid' en zei 'wanneer wij maar een school bouwen, branden zij ze af'. Indien dit waar is, dan is de weigering om de school onder dezelfde voorwaarden herop te bouwen geen 'medelijden moeheid' maar elementaire rationaliteit.

De laatste nagel aan de doodskist van het Recht op Ontwikkeling is dat de ganse Verklaring zelfs niet het woord 'duurzaamheid' bevat. Maar nochtans moet, wat we ook mogen denken over de grondslag van de aanspraak van alle

huidige menselijke wezens op de hulpbronnen die nodig zijn voor een fatsoenlijk leven, die ook inhouden dat toekomstige generaties precies dezelfde aanspraak hebben. Daarom moet de economische ontwikkeling die vandaag optreedt compatibel zijn met de vereisten van de intergenerationele rechtvaardigheid. De sleutelvereiste van integenerationele rechtvaardigheid ligt mijn inziens in een soort van intertemporele versie van de Gulden Regel: de huidige generatie mag gemeenschappelijk geen hogere materiële levensstandaard hebben dan oneindig kan worden behouden voor de toekomst.

Indien we deze voorwaarde 'duurzaamheid' noemen, dan is duidelijk dat duurzaamheid slechts kan worden gedefinieerd vanuit de wereld in zijn geheel: 'duurzaamheid in een land' is een manifeste absurditeit. Hieruit volgt dat er geen onvoorwaardelijk recht op ontwikkeling kan bestaan, evenmin als de reeds rijke landen een recht zouden hebben om eender welke hoeveelheid van iets te produceren op eender welke manier. Iedere ontwikkeling moet derhalve plaatsgrijpen binnen de beperkingen die worden opgelegd om biodiversiteit te behouden, uitstoot van broeikasgassen te verminderen, de pollutie van de zeeën te voorkomen enz.

Hoewel talrijke derde wereld landen grove schenders zijn van de duurzaamheidsvereiste (Brazilië en Indonesië zijn twee duidelijke voorbeelden), moeten de rijke landen het grootste deel van de verantwoordelijkheid aanvaarden. Japan voorziet de markten van hout dat uiterst destructief wordt gekapt in Indonesië en Amerikanen eten de hamburgers die worden gemaakt van vee dat op de kwetsbare gronden van het vrijgemaakte Braziliaanse regenwoud wordt geteelt. En de rijke landen zijn verantwoordelijk voor het grootste deel van de uitstoot van broeikasgassen. Dit betekent dat het geen zin heeft om het 'recht op ontwikkeling' van bepaalde landen in isolatie te bekijken. Wat is vereist is een globale strategie naar rechtvaardigheid toe onder de hedendaagse bevolking en tussen generaties.

Dat is, hoeft het gezegd, geen bijzonder originele gedachte. Philip Alston schreef reeds: 'de fundamentele inhoud van het recht op ontwikkeling is de nood aan rechtvaardigheid'.²⁰ Maar wat is rechtvaardigheid? Ik heb daar een antwoord op, maar het zou dezelfde ruimte vergen en wellicht zelfs meer om dit hier uiteen te zetten. Ik moet daarom de geïnteresseerde lezer verwijzen naar wat als een tweede deel van deze bijdrage kan worden beschouwd en die werd gepubliceerd als 'De internationale gemeenschap in cosmopolitisch perspectief'.²¹

---

19 Zie Carty A., 'The third world claim to economic self-determination: economic rights of peoples: theoretical aspects', in Chowdhury S.R., Denters E.M.G. & de Waart P.J.I.M. (1992), *The right to development in international law*, Martinus Nijhoff, Dordrecht, 59

20 Alston P. (1961), *Development and the rule of law*, ICJ, 105, geciteerd in Carty A. (1992), 'From the right to economic selfdetermination to the right to development: a crisis in legal theory', 73-86 in Anthony Carty (ed.) (1992), *Law and development*, Dartmouth, Aldershot, 267

21 Barry B., 'International society from a cosmopolitan perspective', in David Mapel & Terry Nardin (eds.) (1998), *International society: diverse ethical perspectives*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press.